

Novella

Közeledett az elválás pillanata.

Lábuk alatt egykedvűn fecsegte a folyó a maga évezredes meséjét, nem akart tudni a pillanatok öröméről és fájdmáról.

A két testvér némán állott, nem mintha nem lett volna egymáshoz mondanivalójuk, de nem találtak szavakat azok kimondására.

Nézték a hullámokon fel-felcsillanó napfény játékát.

Ki tudja, merre járt gondolatuk...

A tulsó parttól elvált a komp.

Odaátról már hoz valakit, aki majd átveszi Bálinttól a századot. Holnapután Zomborban jelentést tesz a hadosztályparancsnokságnak, hogy a századot hiány nélkül átadta a tizennyolcadik brigád összekötő tisztjének.

Nehéz sóhaj szállt fel szívéből és átölelte öccse vállát.

Valamit adnia kellene néki emlékebe. De mit? Mi lenne az, amit, ha elővesz később, eszébe juttatja őt, a bátyját? Nincs nála semmi, amit odaadhatna.

Kotorászni kezdett zsebeiben. Hirtelen mosoly villant át az arcán és gyerekörömmel vett ki valamit az egyikből.

Két cigarettát. Utolsó cigarettáit...

Meghatottan nyújtotta oda öccsének.

— Tedd el... Igérd meg, öcsém, hogy csak akkor szívod el ezt a két cigarettát, ha már sehogy sem tudsz dohányhoz jutni.

Jani átvette. Őt is meghatotta bátyja ajándéka. Vagy talán az a mód, ahogy Bálint átadta. Az egyiket gondosan belecsuszította a pénztárcájába és a belső zsebébe tette. A másikat azonban ujjai közé fogta.

— Bátyó, ki tudja, találkozunk-e még valaha az életben. Szívjuk el ezt most mindjárt közösen. A másikat pedig megőrözöm egészen addig — egy kis szünetet tartott és így fejezte be mondatát —

egészen a vízszintlátásig. Ha életben maradunk, akkor a másikat is közösen szívjuk el... Jó lesz Bálint?

Bálint csak biccentett, hogy jól van. Rágyujtottak és olyan ünnepélyes arccal szívták végig, mintha őseik vérszerződésének emléke buggyant volna fel emlékezetükbe évezredes homályból.

A komp lassan, méltóságteljesen úszott a tulsó part felé. Bálint egész addig ott maradt a töltésen, míg átellenben ki nem kötött a komp. Akkor gyorsan megfordult és úgy indult el vissza Zombor felé, hogy többé hátra sem tekintett.

Elmult egy hét Jani életéből.

Egy hete, hogy átjöttek a Dráván s bár azóta nagyon sok minden történt vele, mégis folyton Zsuzsi, a menyasszonya, képe lebegett a szeme előtt. Őt látta a Dráva vizében, a rügyező fák koronáiban. Mindenütt. Egy érzés vált teljesen urrá rajta: soha többet nem jut haza. Hiába várja vissza menyasszonya. Sehogyan sem tudott ettől az érzéstől megszabadulni, levertté és visszahúzódottá vált.

Csupán esténként, ha tábortűz mellé ültek melegedni s a partizándalokat tanulgatta, tért vissza néhány percre régi életkedve.

— Gyúró — szólt ilyenkor oda a golyószórósnak, — azt, hogy: Konyuh planino... — Ez volt a legkedvesebb dala. A bányászok sorsa mélyen meghatotta és az ének dallama is nagyon tetszett néki.

... Zászló leng

Vörösen,

Proletárok vére rajta...

De Gyúró mesélni is nagyon szépen tudott. Ezen a téren még Rádóval, a brigád politikai biztosával, is vetekedett. Ha ők ketten ott voltak a tábortűznél, éjjelig is volt mit hallgatni. Az egyik alig hagyta abba, a másik máris folytatta.

Furcsa, hátborzongató mesék voltak ezek. De egytől-egyig igaz történetek. A század, a brigád, az egész jugoszláv nép volt a főhőse. Az elmúlt évek hősi harcait idézgették.

— Ti a huszonnegyedik órában jöttetek közénk, — fordult egyik este Rádó Janiék felé, — de mi nem teszünk különbséget köztetek, s a régi harcosok között. Nem órára és percre mérik az érdemet. Aki népét akarja szolgálni, arra a háború huszonnegyedik órájában is szükség van.

Másnap folyton ezek a szavak csengtek Jani fülében, amikor Nasicétól délre a vasúti töltés oldalában maradt Gyúró mellett, pedig a német repülőgépek alacsonyra ereszkedtek és úgy tüzeltek

rájuk. A többiek az erdőben rejtőztek el a gyilkos tűz elől. Csak ők nem tágitottak a töltésről. Ő a sarac hevederjét fogta, Gyúró pedig a golyószórót tartotta lövésre készen. Várta, kereste a kedvező pillanatot, hogy sortűzet zúdítson valamelyik keringő német gépre.

Jani keményen összeszorította ajkát és kimerdt szemmel nézett a fölöttük alacsonyan elsuhanó gépek után. Teljesen ki tudta venni a kihajló pilóták védőszemüveggel ellátott arcát.

Újabb gép zúgott el fölöttük. Messze előttük porolt a föld, ismét célt tévesztettek a németek. Most már csak ez az egy gép körözött fölöttük s ennek is újabb fordulatot kellett megtennie, hogy lövőhelyzetbe jusson.

— Fuss az erdőbe! — kiáltott rá Gyúró.

Jani azonban nem mozdult. Ott maradt a helyén. Lesz, ami lesz, de nem megy. Tudta, hogy a gép ismét visszatér, akkor már pontosabban céloz majd, mégis ott maradt. Behunya szemét. Menyasszonya nézett vissza rá könyörgő tekintettel, mintha csak ő is azt akarta volna mondani, hogy fusson, meneküljön a biztos halál elől.

Ott maradt.

Mert a huszonnegyedik órában is születhetnek hősök...

Most fordult a gép. Teljes a célpont. Fűlsiketítő zaj... Jani kezében megindult a szalag, futnak a töltények bele a sárácba. Igazi párbaj. Hősi korszak következett be ismét.

A német gép megbillent, füst csapott ki belőle. Nehézkesen északnak fordult és az erdők fölött eltűnt a szemük elől.

Ez ma délelőtt történt. Délután megérkezett a hír, hogy a dél-előtti órákban lezuhant Baranyában, egy német repülőgép.

Leírhatatlan öröm vett erőt az egész brigádon.

Gyúró és Jani voltak a nap hősei.

Valahonnan bor került elő és nemsokára harmonikaszó mellett ünnepelték ezt a nevezetes eseményt. A bortól és a dicsőségtől mámorosan ölelgették egymást a katonák.

Jancsinak hamar fejébe szállt az alkohol és amikor már vagy ötödször ivott hőstettük tiszteletére, hirtelen felugrott uló helyzetéből és elcsukló hangon kiáltotta el magát.

— A menyasszonyom... a menyasszonyom, — de nem fejezhette be, mert valaki közbevágott:

— Zsivió! Éljen!...

Harsogó nevetés követte a közbeszólást.

— Hozd ide, — kiáltott Gyúró Janinak. Erre még nagyobb hangzavar keletkezett.

— Úgy van! Helyes... — kiáltozták kipirult arccal a többiek.

És most mégis itt ül félrevonultan, egyedül egy fatönkön és pálcájával szomorúan különböző alakokat rajzol a porba. Mi lelte? Mi bántja? Haza vágyik? Igen... talán... csak legalább egy percre találkozhatna Zsuzsival, utána nem bánna, akármilyen történe vele.

— Miért is nem esküdtek meg... Most Zsuzsi se nem aszszony, se nem lány. Ha ő meghal, mi lesz vele... Mit csináljon? Mit tegyen? Hogy nyugtassa meg önmagát?

Valamit tennie kell, de rögtön, mert úgy érzi, megőrzik a gondolatok.

Leszállt az est, a brigád nyugovóra tért. Az erdő fái alatt száraz levélből vetettek maguknak ágyat a partizánok és pokróccal takaróztak be. Kettő-hároman összebújtak, melegítették egymást.

A két magyar fiú, Szabó Pali és Kiss Péter egymás mellett aludtak, de még egy harmadik hely is volt mellettük. Ez a hely gazdátlan maradt.

Csend őrködött az erdő fölött és a partizán őrség a tábornövek mellett. Csak nagyritkán hallatszott egy kis zaj... ha száraz ág recscent valahol. Mintha valaki a fák között lopakodna?...

Elbóbiskolt az őr is, aztán ismét felriadt. Körülnézett, néhány darab fát dobott a tűzre. Figyelni kezdett. Hangot hallott. Valamelyik bajtársa álmában kedvesével beszélgetett. Megjött a váltás. Ez a jelenet újra és újra megismétlődött.

Hajnalig tartott.

— Dizs'sze! — riadt végig a táboron a kiáltás és mire az alvástól kábult katonák magukhoz tértek, máris sorakozóra biztatták őket az altisztek.

— Mi történt?

Nem tudott senki semmit. Csak abban voltak biztosak, hogy nem menetelés következik, mert egyedül fegyverüket kellett magukkal vinniük a sorba.

Pali és Péter rosszat sejtve egymásra nézett.

Az esti kis ünnepség óta nem látták Janit sehol. Nem aludt velük az éjjel. Hátha, hátha mással... — igyekeztek egymást megnyugtatni. Azonban lassan már mindenki ott volt a sorban, és Jani még mindig nem került elő.

Az erdő szélén fűrésztelep állott. Most nem működött és csak itt-ott heverték széjjelszórtan deszkadarabok. A fűrésztelep melletti kis őrházból kilépett Nikola, a brigádparancsnok. Mellette Rádó lépkedett, nyomában az irnok.

— Brigád, vigyázz! — hangzott a vezényszó, amikor a brigád elé értek. Az irnok előrelépett és olvasni kezdte a napiparancsot. A megszokott bevezető részt hadarva olvasta, de azután meglasult az olvasás. A harcosok megdöbbenve itták minden szavát. Hát lehetséges ez?!

„... Lőrinc János, az első század harcosa szökést kísérelt meg, de a brigád őrzárata elfogta és visszatoloncolta.”

A harcosokon a megrökönyödés moraja futott végig. Tegnap még ünnepelt hős, ma már... Az irnok tovább folytatta:

„A brigád parancsnoksága Lőrinc Jánost népeink árulójának tekinti és golyóáltali halálra ítéli. Az ítéletet a brigád színe előtt Szabó Pál és Kiss Péter bajtársak hajtják végre”.

— Pihenj — vezényelte a brigádaparancsnok. — Kiss és Szabó!

A két fiú gépiesen lépett ki a sorból. Mindkettő sápadt volt, mintha valaki bemeszelte volna arcukat.

Az őrház felől géppisztolyos futár vezette Janit a brigád elé. Veszthelyére. Födetlen fővel jött. Szőke haját játékosan libbentette meg a szél. Egy hajtincse előre hullott egészen a szemébe. Nem törődött vele. Látszott rajta, hogy neki már minden mindegy. Leszámolt önmagával. Lépései fáradtak voltak. Szeme kivörösödött az álmatlanságtól. Homlokára sűrű redőket vont ez az egyetlen éjszaka.

Törődött, fáradt, megviselt volt, de nem látszott félelem a szemében.

Ahogy tekintete ráesett a politikai biztosra, szája kissé meg-rándult, talán azt szeretne volna mondani: Én a huszonnegyedik órában jöttem, egy kicsit későn ahhoz, hogy ne kövessek el botlást, de egy napig éppen olyan hős voltam, mint ti valamennyien. Most meghalok. Ne haragudjatok rám...

Csak akkor döbönt meg egy pillanatra és hasított keresztül szívén éles fájdalom, amikor észrevette Pétert és Palit a sor előtt, kezükben fegyverrel.

Hát éppen legjobb barátai, gyermekkori játszótársai végzik ki?

Ám legyen. Felemelte fejét és várt. Várta a sortüzet.

Nem engedte, hogy bekössék szemét.

— Van valami kívánságod? — kérdezte Nikola, a parancsnok.

Jani néhány pillanatig maga elé meredt. Lassan akadozva szólalt meg:

— Ha valaki... a falubeliek közül... egyszer hazakerül, mondják meg Zsuzsinak, hogy nagyon szerettem... ha valaki megkéri... menjen... menjen férjhez... legyenek boldogok... Ez az utolsó kívánságom... A bátyámnak ne árulják el, hogy gyáva voltam, hogy megszóktém... Mondják azt, hogy ellenséges golyó terített le. Egy halottal szemben ennyit megtehetnek. És... — zubonya jobb felső zsebébe nyult, de meggondolta és kihuzta kezét — ne mondjanak többet semmit, nincs több kívánságom... Minél előbb meg akarok halni!...

— Tölts! Vigyázz! — vezényelte a brigádparancsnok. Hangja megremegett. Vagy talán csak a harcosoknak tűnt úgy...

Vállhoz emelkedtek a fegyverek, Jani szemé barátain függött és maga elé suttogta nevüket: Pali... Péter...

Valamikor régen, amikor még elemibe jártak — Székely tanító tanította őket — ... kis papírhajócskákat indítottak együtt útnak a bara vizén... együtt eregettek sárkányokat a Koplalón... és hogy megugráltatták a békákat zöld levéllel...

Még egy vezényszó kell: Tűz! s akkor eldördülnek a mellének szegezett fegyverek s azzal az ő fiatal életének is vége.

Ez a vezényszó azonban egyre késett.

A parancsnok tétovázott. Majd hirtelen megfordult és elsietett az őrház irányába. Rádó, a politikai biztos tekintetével kísérte alakját egész addig, míg el nem tűnt az ajtó mögött. Ekkor elővette pipáját, nyugodt mozdulatokkal megtömte, rágyujtott és csak azután indult utána. Jó az embert néhány pillanatra egyedül hagyni, ha ilyen érzések dulnak lelkében.

Az őrnök az ajtóig követte.

A brigád tanácsatalanul várt egy ideig. Nem tudták mi következik. Végül is letelepedtek a földre. Pali és Péter megkönnyebbülten engedték le fegyverüket.

— Lőrinc Péter, hivat a brigádparancsnok! — hallatszott a parancsnoki irodává alakított őrház felől az őrnök hangja.

Talán mégsem lesz kivégzés! — Pali és Péter reménykedő tekintettel nézett Janira.

Elmult egy kínos félóra.

Vajjon mi történhetett ezalatt odabenn?

A parancsnok az asztal mellett ült és elgondolkozva nézte az asztal kopott lapját, mintha onnan akart volna valamit leolvasni...

Rádó az ablaknál állt és amikor Jani belépett, ráemelte jószágos tekintetét. A szoba levegőjében pipafüst terjengett. Marta, kegyetlenül marta Jani szemét. Félig lehunyta és úgy várt.

— Ül le, — szólt rá tompán Nikola.

Jani leült, vele szemben.

— Két évvel ezelőtt én is így ültem le Rádó elé... Már-már megfeledkeztem erről... A te szökésed juttatta ismét eszembe... Sokáig viaskodtam magammal... Sohasem hittem abban, hogy

egyes dolgok megismétlődhetnek, de most az az érzésem, hogy valami ilyesféle történt...

Egy kis szünetet tartott, majd tovább folytatta:

— Elmondom neked az én esetem. El kell mondanom. Ez lesz a magyarázata annak, hogy akkor a brigád előtt, miért nem tudtam kimondani az utolsó vezényszót...

Ismét hallgatott egy darabig. Rendszerezte magában gondolatait, emlékeit.

— 1943 tavasza volt. Gyönyörű tavasz. Már eltűnt a boszniai hegyekről a hótakaró és mindenfelé rügyeztek a szilfák. Kora reggel, hétfői nap volt, nagyon jól emlékszem erre a napra, a szomszéd faluba mentem és csak késő este tértem vissza. Mikor falum közelébe értem, riadt kutyaugatás csapta meg a fülem. Házunk irányából láng csapott fel vörösen a házak felé. Balsejtelem szállott meg. Ekkor már párttag voltam, s figyeltek az usztasák. Balsejtelmem beigazolódt. A mi házunk égett. Borzalmas látvány tárult szemem elé, amikor megfordultam a sarkon. Három usztasa-autó állott a szomszédos házak előtt. Szikra és zarátnok hullott az útra. Legyilkolt szüleim holtteste ott hevert a kapuban. Engem kerestek, s mivel nem találtak otthon, apámon és anyámon töltötték ki bosszújukat. Az usztasák házunk előtt álldogáltak és gyönyörködtek a tűz játékában. Nekik ez élvezet volt... Nem tudtam mitévő legyek. Hogyan boszuljam meg szüleim kiontott véréét?! Először oda akartam rohanni, hogy pusztá kézzel fojtsam meg valamelyiket közülük. Fegyver volt mindegyik kezében. Lelőttek volna, mint a kutyát. Egy választás maradt csupán számomra... Ki a hegyekbe! A partizánok közé. Rádó osztagánál jelentkeztem. Így lettem partizán... Csodálkozol úgy-e, hogy hol itt az összefüggés kettőnk esete között? Rátérek arra is... Az osztag parancsnoksága összeült tanácskozásra. Elmult tíz perc, félóra egy óra is talán, és még mindig tárgyaltak, vitatkoztak. Nem tudtam, mit határoznak. Féltem, hogy nem merik felvenni a harcot az usztasákkal, hiszen alig voltunk húszan az osztagban, és más vidékre indulunk. Ki tudja, mikor térünk ismét vissza, vagy visszatérünk-e valaha... Nekem pedig még egyszer okvetlenül be kellett mennem a faluba. Egyetlen kedves lény volt még ott számomra, akitől el szerettem volna búcsúzni...

Rádó elfordult és az ablakon át kinézett a messzeségbe. Jani egyre nagyobb érdeklődéssel hallgatta a parancsnok szavait.

— Egy lány. A neve nem fontos. Megígérte, hogy feleségül jön hozzám, ha vége lesz a háborúnak. Gazdag, szép lány volt és én hittem neki. Őt szerettem volna még egyszer látni. Megsímogatni fekete, szikrázó hajfonatát... Leszöktem a faluba. Gondoltam, mire

a tanácskozás véget ér, addigra visszatérek. Csak egy percre mentem. Házuk elé osontam. Égett náluk a lámpa. Még fent voltak. A függöny egy kissé félrehúzódt. A résen át betekintettem. Megláttam a lányt... usztasa tisztékkel mulatott és éppen akkor hajtotta kacagva egyiknek vállára a fejét. Úgy éreztem, be kell rohannom és őt is megfojtanom az usztasákkal együtt. Többé már nem voltam ura magamnak. Kitéptem egy kerítéskarót és az ajtó felé indultam... Ekkor valaki elébem lépett a homályból és vállamra tette kezét: „Kitől kértél engedélyt?” — kérdezte. Rádó volt. Még három bajtárs állott mögötte. Derékszíjukon kézigránát-kötegek függtek. Azt hittem, hogy értem jöttek be a faluba, és majd felelnem kell szökésemért az osztag előtt.

Ismét elhallgatott néhány pillanatra. Végül így fejeztete be élete legdöntőbb eseményének elmondását:

— Azon az éjjelen levegőbe röpült mind a három usztasa teherautó. Nekem, mivel még ujonc voltam, megbocsátottak. Ez volt az egyedüli kihágásom a mai napig. Ma parancsnoka vagyok a brigádnak, amely abból az osztagból nőtt ki.

Hirtelen felállt, odalépett az ajtóhoz és kitárta:

— Szávó! — kiáltott a futárnak az ajtóból. — Hirdesd ki a brigádnak, hogy Lőrinc János kegyelmet kapott... ez az utolsó figyelmeztetés számára.

A futár elrohant a brigád felé.

— Te is elmehetsz! — intett Janinak és visszatért a szoba közepére, de az ajtót nyitva hagyta.

Az erdőn túlról pukkanás hallatszott. Rövid idő múlva ellenséges akna süvített el a ház fölött. Nem messze tőlünk fűrődött a földbe. A robbanás ereje megrázta az ablakot.

Akna akna után csapódott be. A németek észrevették a pihenő brigádot. A katonák felugrottak és a fák alatt kerestek menedéket. Nemsokára működésbe léptek a partizánok aknavetői is.

Jani kilépett a nyitott ajtón és elindult az erdő felé. Merre lehet Gyúró? — állt meg tétován.

— Zzzz!... — süvöltött egy akna a ház fölött és nagyot csattanva vágódott bele a földbe az épülettől vagy negyven méternyire. Fűcsomók, füst- és porfelhő szállt fel a magasba. Közvetlen Jani mellett vágott le az akna. Jani teljes hosszában elterült a földön.

Lassan elült a por meg a füst, de Jani még mindig ott feküdt mozdulatlanul. Arcáról és melléből, tépett ruháján át szivárgott a vér.

Nikola, a brigádparancsnok ért oda elsőnek. Felemelte Jani kezét, majd elengedte. A kéz erőtlenül hullott vissza a földre.

— Vége van — mondta fásultan az odaérkező politikai biztosnak. Lekanyarította válláról köpenyét és azzal takarta le gyöngéden a holttestet.

Az erdőből rajvonalba, egymástól tíz-tizenöt méternyi távolságban katonák közeledtek feléjük.

A vajdasági brigádból valók voltak.

Vezetőjük letisztelgett. Karórájára tekintett.

— Tíz perc mulva általános támadás a német állások ellen.

Csak ezután szorítottak kezet, s mutatkoztak be egymásnak.

— Krgics Nikola.

— Létics Rádó.

— Lőrinc Bálint.

Rádó és Nikola megdöbbenve tekintett egymásra.

— Mi? ..Hogy hívnak? — fordult a brigádparancsnok ismét Bálint felé.

— Lőrinc Bálint.

Nikola lehajolt és levette köpenyét a holttestről.

Bálint megtántorodott.

Az öccse nézett rá megüvegesedett szemével. Arca és mellén a széttépett ruha csupa vér. Csak a jobb felsőzsebe helyén fehérlett valami. Apró vérpettyek tarkították azt is. Olyannak tűnt az első pillanatra, mint a vitézségi érem szalagja. Egy cigaretta volt. Az a másik... a viszontlátásra megőrzött cigaretta.